

Undervisningsmateriale om *Han sidder ved Smeltingen*

Navn: Marie Goul

Læseplan:

- 2.g STX, Dansk A

Det litterære stofområde

- Det litterære stofområde har som sit genstandsfelt et historisk bredt og genremæssigt varieret udvalg af primært skønlitterære tekster. Teksterne består af dansksprogede tekster suppleret med norske og svenske tekster på originalsprog og verdenslitteratur i oversættelse. Teksterne læses i en litteratur-, kultur- eller bevidsthedshistorisk kontekst.

I stofområdet indgår:

- tekster fra 1900-tallet, herunder realistiske og modernistiske tekster
- mindst fem værker inden for kategorierne roman, drama, novellesamling, digtsamling og ræsonnerende prosa. Værkerne skal have en historisk og genremæssig spredning. To af værkerne læses individuelt i tilknytning til et fagligt forløb. Eleverne dokumenterer mundtligt eller skriftligt deres arbejde med hvert af disse værker.
- Her arbejdes blandt andet med:
 - genrebegreber
 - litteraturteori og litterær metode
 - litteratur-, kultur-, og bevidsthedshistoriske fremstillinger

Tema:

- Dramaet *Han sidder ved Smeltingen*

Mål:

- Kendskab til Kaj Munk.
- Viden om *Han sidder ved Smeltingen*
- Kendskab til Kaj Munks tone og viden om et dramas opbygning og indhold.
- Kendskab til tiden omkring dramaet, og hvad dramaet er udtryk for.

Elevforudsætninger:

- Overordnet kendskab til Kaj Munk som dansk dramatiker
- Viden om 2. verdenskrig og elementær viden om nazismen og jødeforfølgelsen.
 - Viden om dramaet som genre
 - Viden om dramaanalyse

Genre teori - Fiktionsgenren¹

Ordet fiktion kommer af det latinske ord fictio, der betyder at opdigte eller forme. Tekster der tilhører fiktionsgenren, er kendetegnet ved at skabe en verden, der ikke nødvendigvis eksisterer i virkeligheden, men som på den anden side ofte fortæller om begivenheder og konflikter mellem mennesker, der godt kunne have fundet sted. Fiktionsgenren inddeler man typisk i de tre såkaldte storgener: Epik, lyrik og drama.

- *Epik*: Episke tekster er traditionelt kendetegnet ved at have en handling, der kredser om en eller flere konflikter, er fortalt af en fortæller og benytter et såkaldt prosasprog, som kommer tæt på normalsproget. Romanen er den mest omfattende af de episke tekster. Den dækker traditionelt over et langt hændelsesforløb med flere handlingstråde og inddrager ofte mange personer i fortællingen. Heroverfor præsenterer novellen os typisk kun for en enkelt begivenhed eller et begrænset tidsrum i et menneskes liv, der så til gengæld ofte har karakter af en afgørende begivenhed eller et vendepunkt.
- *Lyrik*: I modsætningen til den episke genre er lyrikken kendetegnet ved sit fokus på stemningsbeskrivelser og følelser. Her er det ikke handling, der er det centrale, men tværtimod er der ofte tale om fravær af handling, og det er i stedet et bestemt øjeblik eller en bestemt stemning, der er i centrum. Sproget i lyrikken er karakteriseret ved at være forskellig fra normalsproget. Det er præget af sproglige billeder og usædvanlige ordsammenstillinger og kan have en bunden form med strofer, rim og rytme, der er med til at skabe den lyriske stemning.
- *Drama*: Et drama er kendetegnet ved at skulle opføres på en teaterscene, og i stedet for at blive fortalt, bliver handlingen vist på scenen af skuespillere, og virkemidlerne i dramaet er ikke blot dialogen, men også scenografien, kostumerne og skuespillernes kropssprog. Dramaet kredser som regel om en enkelt konflikt, der skal overvindes i løbet af den begrænsede tid stykket varer. Under genren drama kan man tilføje spillefilm og tv-serier, fordi de har mange af dramaets genretræk. Spillefilm og tv-serier har imidlertid også meget til fælles med romanen, fordi de netop har frigjort sig fra teatrets lille scene, hvor alt skal foregå, og er i stand til at lave handlingsforløb på tværs af tid og rum på en måde, som svarer til hvad romanen kan.
- Tragedie
- Komedie
- Naturalistisk teater

¹ <https://sites.google.com/site/danskfag/Fakta-og-fiktion>

	Fakta		Blandformer		Fiktion	
Informerende	Vurderende	Opfordren	Historisk roman	Epik	Lyrisk	Drama
Fagbog	Læserbrev	de	Herman Bangs	Roman	Digt	Tragedie
Nyhedsreportage	Leder	Lov	feuilletoner	Kriminal-	Brugslyrik	Komedie
Referat	Kommentar	Prædiken	New Journalism	roman	Centrallyrik	Naturalistisk -
Nyhedsudsendelse	Kronik	Reklame	Bekendelses-	Science		teater
Observerende	Politisk tale	Annonce	litteratur	fiction -	Salme	Absurd teater
dokumentar	Dybdeborende	Vejrmeldin	Drama-dok	roman		Spillefilm
Wikipedia	dokumentar	g	Reality-show	Kærligheds-	Sang	m.m.
Weblogs	Essay	m.m.	Autofiktion	roman	Nationalsang	
m.m.	Anmeldelse		Poetisk	Ungdoms-	Arbejdersang	
	m.m.		dokumentar	roman	Ode	
			m.m.	Novelle	m.m.	
				Eventyr		
				Saga		
				m.m.		
	Genrebrud				Genrebrud	
	Blandformer				Punktroman, kortprosa, skrifttematisk prosa,	
	Benneton-reklamer m.m.				interaktive fortællinger m.m.	
Udveksling med andre kunstarter og medier					Blandformer	
Tegnet journalistik m.m.					Prosadigt, lyrisk prosa m.m.	
					Udveksling med andre kunstarter og medier	
					Graphic novel, sms-novelle, facebook-roman,	
					google poesi, figurdigte, visuel poesi m.m.	

Oplæg om Kaj Munk og *Han sidder ved Smeltingen*

- Kaj Munk, 13.1.1898-4.1.1944,
- Opvokset på Lolland blev i 1924 præst i Vedersø, begge lokaliteter fik stor betydning for hans forfatterskab.
- Forfatter, samfundsdebattør og dramatiker, han blev specielt kendt for sine mange dramaer.
- Hans skuespil var meget populære, og kunne have deres udspring i historiske begivenheder eller personer. Munks stykker er præget af en folkelighed og en underholdende handling, der tiltalte mange. Det er blevet sagt, at han var dansk dramas fornyer i sin tid.
- Politisk var Munk ikke for demokrati og folkestyre, da han anså det for at være svage styreformere. Dette resulterede i en beundring for Hitler og Mussolini, fordi de var stærke ledere. Dog tog han stærk afstand fra nazismens jødeforfølgelse og dermed også Hitler, hvilket resulterede i hans modstandslitteratur, såsom *Han sidder ved Smeltingen*.

- Hvis man skal sammenfatte Kaj Munks forfatterskab i nogle hovedtemaer, er det nærliggende at bruge det gamle ordsprog: *"Gud, Konge og Fædreland"*. Det er i høj grad disse emner, der ligger bag hans værker og tematikker, og det nationale blev hans kendetegn. Dog var Munk som sagt også en samfundsdebattør, der ofte satte spørgsmål til debat, og kom med sine egne holdninger. I *Han sidder ved Smeltediglen* er dette netop tydeligt, da de kritiske synspunkter i stykket tydeligvis er Munks egne, og er fremsat for at sætte fokus på en stor problematik.
- Kaj Munk betød meget for sin tid, i det han netop var en folkets mand, der havde ordet i sin magt. Han forstod at tale til den jævne mand både i form af sit præsteembede men også i sine dramaer, der ofte var folkelige i tonen.
- Under besættelsen faldt en del af hans udgivelser ind under censuren, men han fortsatte med at genere Tyskland. Denne modstandskamp resulterede i hans død d. 4.1.1944, hvor en tysk likvideringsgruppe (Petergruppen) hentede ham i sit hjem i Vedersø præstegård, og kørte ham til Hørbylundebakke ved Silkeborg og skød ham.

Eleverne har formentligt i store træk, den nødvendige viden om 2. verdenskrig. Ellers kan følgende læreoplæg benyttes.

Oplæg om 2. verdenskrig i DK (1940-1945)²

- 2. verdenskrig startede på to fronter der senere blev forenet: Japan vs. Kina (1937), og Tyskland med Hitler mod Polen (1937) og senere mod næsten hele Europa. De to krige blev sammenhængende efter Tyskland angreb Sovjetunionen og Pearl harbor. Krigen sluttede da både Tyskland og Japan kapitulerede i 1945.
- I Danmark fik vi en samarbejdspolitik med den tyske regering, da den danske regering fastsatte, at det var vigtigt at forhindre en tysk overtagelse af den danske stat og dennes institutioner. Man ville bevare kongehuset, en selvstændig regering og den udøvende magt, Rigsdagen samt politi og domstole på danske hænder. Den konkrete trussel, som danske beslutningstagere frygtede, var, at besættelsesmagten ville indsætte en dansk nazistisk marionetregering eller et rent tysk militærstyre.
- Den danske regering, Rigsdag og konge ophørte med at fungere den 29. august 1943, hvor omfattende sabotageaktivitet samt uro i flere større byer med protester og strejker vendt mod den tyske besættelsesmagt blev mødt af et tysk krav om dansk indgriben. Regeringen sagde nej og ophørte med at fungere resten af besættelsestiden.
- Der har fra krigens afslutning og op til i dag været meget diskussion om hvorvidt den danske regering handlede korrekt under 2. verdenskrig. Det er dog svært at nå frem til en egentlig konklusion.
- Litterært set var der mange der var både for og imod nazismen og besættelsen af Danmark. Kaj Munk kan gå for værende i begge lejre, da han først var fascineret af Hitler som en meget stærk

² (Oplægget bygger primært på artiklen "Forhandlings- og samarbejdspolitikken under besættelsen, 1940-1945" fra websiden www.danmarkshistorien.dk)

leder, men sidenhen tog stærk afstand fra ham specielt med henblik på jødeforfølgelsen. Senere blev han som sagt en væsentlig bestanddel af den litterære modstand mod nazismen, i det han åbenlyst stillede kritiske spørgsmål opfodrede til modstand. Af andre kulturpersonligheder der var imod nazismen, kan nævnes Martin A. Hansen og Keld Abell.

- Det er væsentligt at hive fat i litteraturen på den tid, da det kan sige nogen om den nationale og kulturelle stemning blandt folket under 2. verdenskrig.

Undervisningsindhold:

- *Ordet* fra studieudgaven der også installeres.
- *Munk* af Per Stig Møller, 2000, Gyldendal
- "En vred mand gik i aktion", af Jørgen Steens, artikel fra Kristeligt-Dagblad 30.7.2010.

Undervisningens tilrettelæggelse:

- Eleverne læser hele stykket i studieudgaven samt det korte forord.
- De finder på en titel til hver akt.
- Eleverne læser vedlagte uddrag fra Per Stig Møllers: *Munk*³, samt artiklen fra Kristeligt-Dagblad.
- Eleverne deles op i grupper, hvor de diskuterer følgende:
 1. Hvad er det, der sker i stykket, og hvilke tematikker tages op til debat og hvordan.
→ (Naturligvis jødeforfølgelsen, hvilket bliver præsenteret ud fra et religiøst perspektiv, med potteskåret der afbilleder Jesus som jøde)
 2. Diskutér de forskellige karakterer, og hvad de står for, og hvem de repræsenterer.
→ (Professor Mensch er den "almindelige" tysker, der dog opdager det forkerte i antisemitismen og gør det rigtige og sætter sig imod nazismen. Frk. Schmidt og hendes bror repræsenterer jøderne, biskop Beugel den uforfalskede kristendom, Dorn er den inkarnerede nazist)
 3. Hvorfor blev stykket så populært?
→ (Naturligvis dens relevans for tiden (inddrag uddraget fra Per Stig Møllers *Munk*), men også den folkelige tone og underholdningsværdien!)
 4. Find eksempler på den folkelige tone og humoristiske elementer.
→ (Fru Thrane er som karakter et humoristisk element, kæresteparret Dr. Helms og Frk. Fürsts optræden i første akt er meget løssluppen både mht. til sangen og dansen og i deres dialog generelt.
 5. Stykket diskuteres ud fra dens relevans dengang og nu. Hvorfor skal man bruge tid på at læse det? Inddrag gerne artiklen fra Kristeligt-Dagblad.
- Gruppearbejdet kan gå over i en fuld analyse fælles i gruppen, eller blot en diskussion hvorefter eleverne hver især laver en aflevering omhandlende *Han sidder ved Smeltediglen*.

Analysemodel for gennemgang af drama⁴

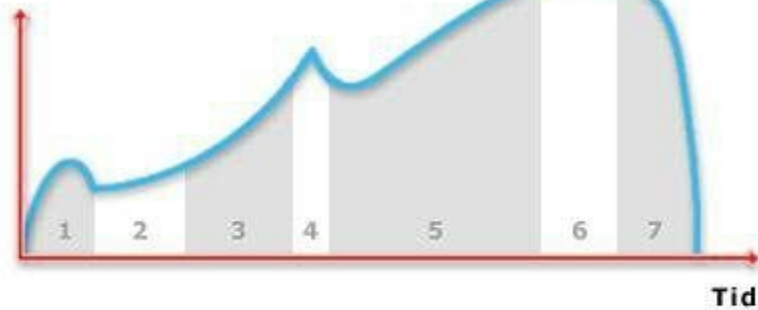
³*Munk*, af Per Stig Møller, 2000, Gyldendal

- Titel?
- Forfatter?
- Hvornår er dramaet skrevet?
- Referat af handlingen
 - Giv et referat af handlingen. Er der en fortæller, eller får du handlingen gennem skuespillernes optræden? Vurdér tiden både sprogligt og historisk.
- Beskriv delelementerne i dette drama
 - Hvad er med? Skuespillere? Replikker? Sceneskift? Vurdér: Længde? Ordvalg? Virkning? Pos/neg? Slang? Ironi? Andet?
- Hvad er hovedtemaet? Nævn evt. også sidetemaer!
- Skuespillere?
 - Hovedroller? Biroller?
 - Lav en personkarakteristik af alle hovedroller.
 - Vurder birollernes betydning.
- Sceneskift/akter?
 - Akter: Ofte 3 eller 5 akter (Der skiftes kulisser, holdes pause, o.l.)
 - Er det en 3-akter eller en 5-akter? Hvordan skiftes der mellem scenerne? Akterne? Kulisser? Er der en sammenhæng mellem start- og slutscene? o.a.
- Spænding? Hvordan og hvornår udløses og vises spændingen?
- Ved 5 AKTER:
 1. Personer introduceres og konflikten opbygges.
 2. Situationen bliver værre og værre.
 3. Konflikten når sit højdepunkt.
 4. Konflikten og løsningen vurderes.
 5. Konflikten løses enten lykkeligt eller ulykkeligt.
- Ved 3 AKTER:
 1. Personer introduceres og konflikten opbygges.
 2. Situationen bliver værre og værre, Konflikten når klimaks. Konflikten og løsning vurderes.
 3. Konflikten løses enten lykkeligt eller ulykkeligt.
- Diskutér det faktum at Kaj Munks *Ordet* har 4 akter, og altså ikke passer ind i det konventionelle drama.
- Indsæt dramaet i berettermodellen⁵

⁴ <http://analysemodel.dk/generelt/dramaanalyse/>

⁵ www.uvm.dk

Berettermodellens spændingskurve

1. Anslaget **2. Præsentation** **3. Uddybning** **4. Point of no return**
5. Konflikt-optræning **6. Klimaks** **7. Udtoning**

- Hvordan passer overskriften/titlen til dramaets indhold?
- Analyse af dramaets problemer
Hvilke problemer rejser i dramaet? Løses de? Hvordan?
- Er dramaet subjektivt eller objektivt?
- Kommunikationssammenhæng:
Afsender?
Budskab?
Modtager? Målgruppe? Er modtager og målgruppe den samme?
- Sæt hovedtemaet i perspektiv.

Variation i forløbet:

- Man kan meget nemt lave et tværfagligt forløb med historie eller samfundsfag, da det omhandler 2. verdenskrig, og skildrer et opgør med nazismen.
Man kunne måske fokusere på hvad der skete før 2. verdenskrig brød ud, og hvad der ledte op til krigen, stykket er jo som sagt fra 1938.
- Det kan også være givtigt at lave et samarbejde med religion, da man ville kunne uddybe de religiøse aspekter i dramaet.

En vred mand gik i aktion

KJørgen Steens | 30. juli 2010

Som formand kæmpede Jens Kristian Lings i 10 år sin ihærdige kamp for rehabilitering af Kaj Munks minde, og hans entusiasme er fortsat intakt: "Kaj Munk var idealisten med martyrsind, og derfor skal vi læse ham i dag," siger han

Natten til den 5. januar 1944 blev Kaj Munk myrdet af Gestapo, og efter krigen gik politikere og senere generationer af kulturmarxister effektivt i gang med at myrde Munks eftermæle og frasige ham hans kvaliteter som forfatter og dramatiker, på trods af at han er den danske digter, hvis teaterstykker er de mest opførte i hele Norden.

I tiden umiddelbart efter mordet hyldede Danmark digterpræsten og martyren som nationalt samlingspunkt. Siden blev han gjort til kryptonazist med forkærlighed for diktatorer, og han skulle helst glemmes og forties. Kaj Munk blev derved offer for den største bevidste fortrængningsmanøvre i efterkrigstiden og i dansk litteraturhistorie, men har alligevel overlevet som digter. Hans mest kendte skuespil, "Ordet", er med i den danske kulturkanon og spilles i ind- og udland, og måske er der i disse år for alvor en rehabilitering af Kaj Munk på vej.

Det tror og håber stifteren af Kaj Munk Selskabet, Jens Kristian Lings. Som formand kæmpede han i 10 år sin ihærdige kamp for Kaj Munks minde, og hans entusiasme og kampgejst er fortsat intakt. Selskabet – hvor han nu er æresmedlem – blev stiftet i vrede og arrigskab, og der er samtidig noget grundigt og insisterende over hans engagement. Det kom til udtryk i bogen "Skygger over Vedersø Præstegaard", hvor Jens Kristian Lings afdækker det spegede politiske spil omkring Kaj Munks gamle præstegård, og metoden ser ud til at bære frugt: Nu kan han glæde sig over, at skyggerne langt om længe måske er ved at være på retur, efter at staten har overtaget præstegården igen, og kulturministeren sammensætter en ny bestyrelse for dette mindested for Kaj Munk.

Æresmedlemmets nyeste forskningsprojekt er en minutiøs gennemgang af Kaj Munks sidste timer frem til mordet på Hørbylunde Bakke ved Silkeborg, hvor han fremlægger nye teorier om forløbet.

Forholdet til Kaj Munk går langt tilbage. Jens Kristian Lings husker, hvordan han stod sammen med sin far og bror ved landevejen i Haunstrup ved Herning, hvor faderen var førstelærer, da rustvognen med Kaj Munks kiste den 7. januar 1944 kørte gennem byen, på vej fra Silkeborg til Vedersø.

"Jeg var kun en stor dreng, men jeg ser endnu de blændede lygter for mig og mener, at jeg kan huske, hvordan lyset i sneen blev kastet tilbage på kisten. Far stod med hatten i hånden: "Han gav sit liv for Danmark" forklarede han os."

Børnene kendte Kaj Munk, for en af de bøger, som de holdt mest af og fik deres mor til at læse op af, var Munks "Danmark". Et 52 strofer stort digt "om Folk og Fædreland, fortalt de kære af mine landsmænd, Børnene", som Kaj Munk skrev. Bogen var med tegninger af Herluf Jensen og udkom i 1943.

"Men på gymnasiet hørte vi ikke en stavelse om Kaj Munk. Det var en elendig litteraturundervisning, vi fik der."

Så den senere cand.pæd. og lektor i litteratur og drama ved Danmarks Lærerhøjskole anede stort set ingenting om digterpræsten, da han i begyndelsen af 1990'erne lod sig presse til at holde et foredrag om Kaj Munk.

"Men jeg begyndte jo at læse om ham, og så blev jeg så vred," fortæller han, og ud af vreden stiftedes Kaj Munk Selskabet.

"Da jeg begyndte, havde jeg det samme billede af ham som så mange andre, nemlig, at Munk var blevet skudt af

tyskerne, og at han havde været nazist i 30'erne, men senere vendte om, og så blev han skudt, og det kunne jo så gå lige op."

"Men det er jo et vanvittigt fortegnet billede af Kaj Munk, som ikke har noget som helst med virkeligheden at gøre."

Jens Kristian Lings hæver stemmen:

"Vanvid! Kaj Munk har aldrig været nazist, men talte tværtimod klart imod Hitler, og kom altså til at betale for det med sit liv. Men med sin modstand var han en farlig mand for besættelsestidens samarbejdspolitikere, og for at retfærdiggøre sig selv og deres samarbejdspolitik gjorde man efter krigen alt for at nedgøre og mistænkeliggøre ham på alle måder. Han skulle forties og glemmes."

Dertil var især "Olleruptalen", som Kaj Munk holdt i juli 1940, velegnet. Den blev refereret i Svendborg Avis og kom her – i avisens stærkt selvcensurerede udgave – til at fremstå som Kaj Munks hyldest til Hitler.

"Efter krigen fik vi et helt andet og udførligt referat af, hvad Kaj Munk virkelig havde sagt, og fik her også hans skarpe kritik og afstandtagen med. Alligevel er socialdemokratiske politikere blevet ved med at henvise til det misvisende referat i Svendborg Avis."

Og mange år senere gjorde marxistiske litteraturforskere – som Per Stig Møller skriver i sin bog "Munk" – deres for at pille glorien af forfatteren, mennesket og martyren.

Kaj Munk levede i en tid, hvor demokratiet var i krise. Der blev talt om demokratiet som "Europas syge mand", og det skabte rum for diktatorerne. Mussolini havde været der længe, og nu kom så Hitler.

Jens Kristian Lings:

"Munk var ikke demokrat, men idealist, og som alle andre sukkede han efter nogen, der kunne rydde op, og Hitler formåede at afskaffe arbejdsløsheden og genskabe selvtilliden i Tyskland. Var han den, verden havde ventet på? Det viste sig jo hurtigt, at Hitler ikke levede op til det kristne ideal, Kaj Munk havde opstillet, og allerede i 1935 skriver han imod jødeforfølgelserne i Tyskland."

Siden gør han op med diktatorerne og de stærke mænd i sin dramatik.

"Det sker i 1938 i stykket 'Han sidder ved smeltediglen', men allerede i 1936 myrder han Mussolini i 'Sejren', og det er karakteristisk for Munk, at han lader tyrannerne myrde i sine stykker."

Med livet som indsats skrev han og opfordrede danskerne til kamp mod besættelsesmagten, og Kaj Munks forfatterskab kan ikke læses uden at læse hans liv og død med.

"Kaj Munk var idealisten med martyrsind, og derfor skal vi læse ham i dag," siger Jens Kristian Lings. "Han kæmpede kompromisløst for sine idealer. For ham betød idealet mere end hans eget liv, og det er der mange der ikke forstår i dag."

"I en prædiken, han holdt i Københavns Domkirke den 5. december 1943 talte han om, at kirken har mistet sit næstdyrebareste klenodie. Det dyrebareste er naturligvis Kristus selv, men det næstdyrebareste er det kristne martyrsind. Martyrerne ville ikke være helte, siger han, men 'de elskede Kristus sådan, at intet offer til ham var for stort. Med dette martyrsind overvandt vi engang verden, og uden det vil verden overvinde os'."

1938. Modtagelsen af Han sidder ved Smeltediglen⁶

1938 var Munks store år. Hans annus mirabilis. Han startede med en rejse til Paris og Berlin, hvorunder han på et par dage skrev Han sidder ved Smeltediglen. Ved hjemkomsten blev han interviewet i Nationaltidende for 31. januar '38, hvor han fortalte om sin rystelse over begivenhederne i Tyskland: „Denne Streicher⁷, mumler han", refererer intervieweren, „denne Streicher! Han standser foran mig som på en kommando og hugger sine øjne ind i mit ansigt: Denne Hitler må jo ikke være den vi troede, han var, siden han ikke kan tumle den bandit", hvorpå Munk fortæller om sit nye stykke: „Ved De, der er et folk i Tyskland, som med blod og skrig og tårer må betale for hvert nyt trin, det tredje Rige stiger opad i storhed og beundringsværdig kraft".

Den 8. april '38 udkom dette opgør med Tysklands behandling af jøderne i bogform. Den 9. april læste han det op i Studenterforeningen, men sagde indledningsvist: „Desværre er Hitler af et møde i Wien forhindret i at være til stede her i aften. Han ville sikkert have syntes om at være her. Derimod vilde Goebbels måske nok føle sig lidt stødt af og til... Man vil i mit stykke som sædvanlig finde en reklame, reklamen for en højere magt, i hvis tjeneste jeg står. Jeg er præst, og jeg er kristen ... Det betyder for mig at være rodfæstet i et livsforhold til en person, jeg har truffet i Det ny Testamente og af og til i den kristne kirke", refererer Ole Palsbo, som derefter gengiver det oplæste skuespil og slutter med at fremhæve konfrontationen mellem professor Mensch og Dorn, „der repræsenterer alt det, Munk ikke kan lide ved nazismen, den fanatiske arierlære og jødeforfølgelse og fordrejningen og forvrængningen af religionen efter tysk behov... Stykket er Munks personlige opgør med nazismen. Hans beundring for Hitler lyser ud af det, men han tager dog afstand fra ham i slutscenen... I al sin beundring taler Munk religionens sag og menneskelighedens sag i en virkningsfuld, skarpt opstillet procedure". Efter oplæsningen takkede forsamlingen Munk med stående klapsalver: „Og så sagde Munk: Forhåbentlig vil De ikke nøjes med at klappe!", slutter Palsbos referat. Skuespillet var en opfordring til handling mod jødeforfølgelsen og nazismen.

Den 10. april '38 anmeldte Frederik Schyberg bogudgaven i Politiken og ønskede skuespillet opført på et privatteater, fordi han medgav, at Det kgl. Teater ikke kunne opføre det. Schyberg fastslog straks, at Munk „er dramatiker af Guds og djævelens nåde", og at der ikke er „et overflødig ord" i stykket. Hans persontegning er original, sikker og stærk, og selv anvendelsen af Kristus-portrættet anerkender Schyberg: „Af en stærk tanke er der blevet et stærkt og fængslende stykke digterisk dramatik". Langt mindre sandsynlig forekommer frk. Schmidt-Sara Levi-figuren, selv om den minder Schyberg om Elisabeth Bergner, „ligesom der i den præstesikkertelse, Munk vittigt har indført i et eneste lysende optrin i midten af stykket, er mindelser om pastor Niemöller". Skuespillet er „en personlig tilkendegivelse, en aktuel bedrift - og et nyt mærkværdigt kunstværk af en dansk dramatiker, der skriver meget, fordi han har meget at skrive om og meget at ville have sagt", slutter Schyberg. Da stykket kom landet rundt med Gerda Christophersen-Turneen, anmeldte han skuespillet

⁶ Fra Per Stig Møllers *Munk*

⁷ Julius Streicher var en berygtet nazist og jødehader, der lavede propaganda mod jøderne.

den 11. september i Politiken og kaldte det et dramatisk-teknisk mestergreb, og „aktuelt-politisk er det et fund mere end det er en spekulation". Modellen til Sara er dog ikke Elisabeth Bergner, Max Reinhardts primadonna, der i 1933 gik i eksil i London, men Grete Mosheim. Efter en Shakespeare-forestilling i Berlin overværede Kaj Munk og vennen Ebbe Rasmussen i begyndelsen af 1933, hvorledes „den begejstrede menneskemængde fulgte hende til vogns efter forestillingen. Kun få måneder efter måtte hun forsvinde fra landet på grund af sin jødiske afstamning. Hun blev senere i Smeltingen til Sara Levi", oplyser Ebbe Rasmussen¹¹⁰.

Stykkets politisk-religiøse morale drog Hans Brix frem i sin anmeldelse i BT for 11. april, hvor han skrev, at „problemet er de krav, som den totalitære stat stiller til sine borgere, og svaret lyder: Giv føreren, hvad førerens er, Gud, hvad Guds er... Ideen er altså den, at man kun kan tjene to herrer - Gud og riget - hvis riget vil anerkende Gud og hans lov om broderskab. Ellers sprænges tilværelsen for de bedste". I modsætning til alle andre mente han, at Munk skildrede Sara Levi „med sin stammes typiske orientalske træk". Dette er i hvert fald i modstrid med Munks intention, idet han hverken lader Mensch eller Dorn opdage disse træk, før Sara afslører sig selv, ligesom hendes brors tyske forlovede heller ikke opdager hans jødiske træk, før han afsløres på grund af den manglende arier-attest.

I Jyllandsposten for 26. april anmeldtes bogen af Sven Gundel, der tager for givet, at Munk beundrer både Mussolini og Hitler som personligheder, „men han tager afstand fra deres politiske gerninger". Også Gundel anerkender anvendelsen af Kristus-billedet som „blændende kunst" og kalder biskop-skikkelsen fremragende: „det er ham, der siger sandhedens dybeste ord i stykket. Det er rent shakespearsk teknik". Heller ikke han finder Sara-historien acceptabel, men slutter med at konstatere, at Munk sidder „ved kunstens smelting, hvis ellers nogen gør det".

I Berlingske Tidende blev bogen anmeldt den 11. april af Henning Kehler, der efter seks år uden gode værker endelig så et godt skuespil fra Munk. „Det kan råbe selv døde op. Det er et stort skuespil - men det er mere. Det er også en vældig præken". Det var lykkedes Munk „at dramatisere et for sin aktualitet, sit historiske indhold, sin fanatiske polemik, sin lidenskabelige potens så umådeligt tema som det moderne jødeproblem på halvfjerdsindstyve små sider", og dette

brændende tema er „vurderet ud fra den kristne tro". Da Kehler den 28. august anmeldte skuespillet på Folketeateret i Berlingske Tidende, var han til gengæld utilfreds med opførelsen, „det, der sejrede, var simpelthen evangeliet lagt i munden på skuespillets pastor Niemöller-skikkelse, den gamle biskop von Beugel". I mellemtiden var han desuden kommet til en ganske anden fortolkning af stykket end i boganmeldelsen. Nu er det indiskutabelt, at skuespillets tendens er „antisemitisk", men Munk har tilsløret dette „ved at lade evangeliets ord i sagen komme ud af en folkekomedietragt". Han var hermed blevet enig med Julius Bomholt, som anmeldte bogen i Social-Demokraten den 11. april '38 og skrev: „Trods den tilsyneladende stærke problemstilling står der en vag antisemitisk fims ud af adskillige replikker ... Der er en usselhedens ånd i dette skuespil ... Der er ingen alvor og tilsyneladende ingen evne til alvor i al gøglet. Når professor Mensch føres bort til marterpælen skoger en Judas i kulissen". I teateranmeldelsen den 28. august tilsluttede bladets anmelder Georg Wiinblad sig denne opfattelse, men roste fremførelsen, som utvivlsomt ville sikre stykket „det betydelige sceneheld, som Kaj Munk nok også har regnet med - den filur".

Så meget misforstod kun disse Munks harmdirrende forsvar for jøderne, der ellers var så tydeligt, at hans udlevering af nazisten Dorn ligefrem forekom mange for karikeret. Således så Viggo Cavling i sin anmeldelse i Politiken for 28. august Niemöller i biskop von Beugel, men fandt, at Munk i sin beskrivelse af det nye Tyskland i stedet for at skabe mennesker havde skabt karikaturer: „Det bliver derved i højere grad et stykke om ideer, navnlig om racekampen, end et stykke om mennesker". Professor Mensch var dog en mand, man fik kær, „og som til sidst stod i en glorie af lys". Cavling sluttede: „Kaj Munk har med dette sit stykke vist, at han som ingen anden her i landet formår at give kampen om ideer dramatisk form. Han har taget hårdt om nælden, så hårdt som kun den formår det, der for alvor føler sit kald". I Nationaltidende anmeldte Ole Palsbo opførelsen den 28. august og fastslog, at von Beugel er Munks talerør, fordi han siger, hvad Munk så ofte har skrevet i artikler om jødeforfølgelserne, som er det punkt, hvor Hitler efter Munks mening fejler alvorligst. Palsbo pointerede, at Munks tidligere hovedpersoner er faldet midt i „sejren", hvorimod man her følger „en svag mands rejsning til overmenneskelig styrke". Dette er Munks første stykke „med en slutning, der ikke blot er logisk, men også scenisk acceptabel og menneskeligt befriende", konkluderede Palsbo, og Munk var generelt enig med ham i, at han havde svært ved at lave afslutninger.

Premiere-succesen blev i Jyllandsposten for 28. august beskrevet således: „Aftenen blev en af Folketeaterets store. Bifaldet antog til sidst en stormende karakter, og forfatteren blev fremkaldt". Da skuespillet i oktober kom op på Aarhus Teater anmeldte Sven Gundel det i Jyllandsposten for 27. oktober. „Af stoffet har en dramatisk digter af format formet et for scenen enestående virkningsfuldt skuespil".

I tidsskriftet Forum for september så Svend Erichsen stykket som Munks løsrivelse fra nazismens favntag og konstaterede, at „med dette skuespil har han gjort springet fra verdslig herodyrkelse til kristen humanisme". I dec.-jan.-nummeret 1939 bemærkede tidsskriftet i øvrigt, at skuespillet stadig ses „af et meget stort jødisk publikum, der grebet følger Munks kamp mod racefordomme og ensretning". Trods al anti-antisemitisme var jøderne stadig nogle, som skilte sig ud!

At stykket var antinazistisk, var de danske nazister ikke i tvivl om. Før Gerda Christophersen skulle opføre det den 12. oktober '38 i Åbenrå, protesterede „Nordschleswigsche Zeitung", og nazisterne delte løbesedler ud. På dem stod: „Stykket, der glimrer ved sin overfladiskhed og uvidenhed i behandlingen af racespørgsmålet, er en uhyre forhånelse af Det tredje Rige og dets førende mænd. Hvor længe skal det danske folk finde sig i, at Kaj Munks stykke, der forhåner det tyske riges statsoverhoved, opføres i Nordslesvig?" Ikke ret længe i hvert fald, for i januar '39 stoppede justitsminister Steincke det i Sønderborg. Sådan havde den norske regering ikke handlet, da det havde urpremiere i Oslo den 22. april '38, hvor der ligeledes var bebudet nazistiske demonstrationer. Disse kom ved anden-opførelsen, hvor pibekoncerter udbrød hen mod afslutningen af stykket, der fuldførtes uden yderligere forstyrrelser.

De norske nazisters protester fik Arne Sørensen til i en stort opsat artikel i De danskes Vej den 20. maj '38 at spørge: „Er Kaj Munk blevet antinazist?" og svare, at Kaj Munk er „en dansk mand, fyldt af harme over de fejge karle, der styrer vort land i dag, og af længsel efter de tapre og kloge mænd, der skal rydde op i de nedværdigende tilstande ... Kaj Munk er aldeles ikke „omvendt" til noget hyggeligt „humant". Hans tale vil stadig være en frisk tordenbyge over et søvniagt Danmark. Og han vil engang avle

en politisk søn ved navn Nikolaj Frederik Severin Hitler". Med den slags venner behøvede Munk ingen fjender, men med sin samtidige ros til Hitler i andre artikler fremkaldte han dem selv.

At Arne Sørensen tog fejl af Munks Hitler-fremstilling, fremgår ud over af stykket også af Jacob Kronikas samtale med Munk. Efter at have set forestillingen sagde Kronika til ham: „Nazismen har afsløret sig selv som den forfærdeligste satanisme", hvortil Munk replicerede: „Når en fører med usædvanlige evner forfører sit folks millioner til at tro på den onde, så kan det kun ende med et forfærdeligt helvede"¹¹¹. Nordmændene var heller ikke i tvivl om stykkets oprigtige vrede over antisemitismen og nazismen. De var begejstrede for Munk og stykket. Den 25. april indledte Dagbladet sin anmeldelse: „Det beste vi har hatt av „nordisk samarbeid" i mange år er Det norske teatrets samarbeid med den store danske dramatiker Kaj Munk". I Aftenpostens kronik skrev Anton Rønneberg: „Munks angrep på diktaturet og jødeforfølgelsene er klokt og behersket i all sin lidenskapelige styrke". Kristian Elster skrev i Nationen den 25. april: „han vinner den dristiges lønn, han sitter ved tidens smeltedigel, og når han stikker sin hånd inn i flammen, trekker han den ut - ikke forbrent, men med en skatt i sitt eie - et nyt drama. Det nye skuespill er som de andre i høi grad tidsbestemt, tendensiøst, og det rammer hårdt". Den mindst tilfredse var Gunnar Reiss-Andersen i Tidens Tegn, hvor han kaldte det „et stykke journalistisk dramatik - men da også journalistisk i rosende, ja i beste mening af ordet".

Da Han sidder ved Smeltediglen den 8. november '38 kom op i Stockholm i Olof Molanders instruktion blev det igen en succes, og Herbert Grevenius slog i „Stockholms-Tidningen" som den eneste anmelder i Norden ned på flygtningespørgsmålet. Intet nordisk land var meget for at modtage de emigranter og jøder, der som professor Mensch og Sara Levi til slut må gå i landflygtighed og søge asyl. Han kaldte derfor stykket „en trumvirvel i flyktningsfrågan" og noterede, at „teatern som predikstol och tribun är oftast så oskicklig brukad. Här är den brukad med geni". Også i Helsingfors blev det i februar '39 en succes, og en anmelder skrev: „Ak, endelig et skuespil! - En stor digter talte i aftes fra scenen"¹¹².

Stykket vakte så megen opmærksomhed, at MGM først direkte og derefter gennem sin direktør i København, Olaf Børgesen, der havde haft Munk som lærervikar i Holte, henvendte sig til ham for at få tilladelse til at filmatisere det, men Munk afviste desværre. En amerikansk film om Mensch og jøderne i Tyskland kunne have åbnet verdens øjne.